

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING BADIY-ESTETIK KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Asqarov Behzod Baxtiyor o'g'li

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

E-mail: beek1991@bk.ru, ORCID ID 0009-0007-8001-040X

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13269108>

Annotatsiya: Ushbu maqolada Maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik kompetensiyasini shakllantirish xususiyatlari, badiiy-estetik kompetensiyaning shakllanishida tasviriy faoliyatning boshqa fanlar bilan o'zaro bog'ligi masalalari haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: badiiy-estetik, san'at, qobiliyat, go'zallik, kompetensiya, falsafa.

1. KIRISH

Badiiy-estetik qobiliyatlar shaxsning o'zini o'zi anglash vositalaridan biri sifatida san'atni idrok etishga qaratilgan. Ushbu kompetensiyalarga san'at va uning atrofidagi dunyodagi go'zal va xunuk narsalarni tushunish, estetik his-tuyg'ularni, tajribalarni, ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirish, go'zalni yaratish istagi, badiiy qobiliyatlarni rivojlantirish, san'atning ma'lum bir sohasidagi iqtidor, ijodiy faoliyatga qo'shilish kiradi. Go'zallik va uyg'unlik, san'at va ijodkorlik, yaratilish va quvonch, zavq va baxt kabi omillarni badiiy-estetik kompetensiyani shakllantirish asosi deb atash mumkin. Falsafiy yo'nalish fani bo'lgan estetika, bir tomondan insonning dunyoga bo'lgan qadriyat munosabatlarining o'ziga xos namoyishi hisoblangan hissiy sohani, boshqa tomondan, bu sohalarni yaxlit tuzilishga birlashtirgan holda, odamlarning badiiy faoliyati sohasini o'rganadi. Estetikani o'rganish mavzusi insonning dunyoni estetik va badiiy rivojlantirish qonuniyatlari bo'lib, u estetik baholash mezonlari va badiiy faoliyat dasturlarini ishlab chiqadi. Estetika-bu inson hissiyotlarini rivojlantirish va shakllantirish, tabiat, san'at, insoniy munosabatlarga nisbatan go'zallik tuyg'usini tarbiyalashga xizmat qiladigan fanlardan biridir. Ushbu fanni o'rganish mavzusi juda keng bo'lib, qayg'u va quvonch, zavq va hayrat ya'ni hissiyotlarning butun spektrini o'z ichiga oladi.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Dunyoning estetik rivojlanishida ikkita toifa ajralib turadi: - shakl va tarkibning birligida ifodalangan barcha go'zalliklarni maqsadga muvofiq, uyg'un bo'lgan hamma narsani, biz mukammallikni ko'radigan hamma narsani o'z ichiga olgan go'zallik; - xunuk, hamma narsani xunuk, xaotik, ma'nosiz va noaniq shakli va mazmunini, ularning birligini buzadigan deb hisoblash odat tusiga kiradi.

Go'zallikni hisoblash va baholash mumkin emas, uni mantiqiy tushunish mumkin emas, uni faqat his etish mumkin, shuning uchun dunyoni go'zallik nuqtai nazaridan idrok etish har doim faqat individual va hissiy jihatdan rang-barang bo'lib chiqadi. Go'zallik toifasiga kiradigan narsa bilan uchrashish, masalan, suv yuzasida quyosh botishi nurlari, odam zavq, quvonchni boshdan kechiradi; xunuk namoyon bo'lishiga duch kelganda, masalan, vandalizm yoki tabiatning yo'q qilinishi, salbiy his-tuyg'ularni boshdan kechiradi. Yana bir

asosiy kategoriya - "badiiy" tushunchasi. Bu san'atda o'zini namoyon qiladi, madaniy bilimlarni o'zlashtirish vositasi bo'lib, amaliy badiiy va ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirishda unga tayanish mumkin.[1] San'at odatda ijodkorlik shakli, voqelikni majoziy anglash, uning ijodiy rivojlanishi jarayoni va natijasi sifatida belgilanadi. San'at-bu insonning ma'naviy o'zini o'zi anglashining o'ziga xos usuli, dunyoni bilish usullarining bir turi, musiqa, she'riyat, tana plastikasi, teatrlashtirish, rasm chizish, haykaltaroshlik orqali dunyoda shaxsni ifoda etish. Estetik faoliyatning eng yuqori ko'rinishlarini san'at, din va fan sohasida insoniyat tomonidan yaratilgan narsalarni o'z ichiga olgan ma'naviy ijodlarda topish mumkin. Ijodkorlik bu ilgari mavjud bo'lmagan narsani, haqiqatda mavjud bo'lgan materialdan yangi haqiqatni yaratishga imkon beradigan insoniy qobiliyatdir. Bundan tashqari, "yangi" atamasi adabiyot, san'at yoki fan uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan kashfiyotni anglatmaydi. Yangilik ham obyektiv, ham subyektiv bo'lishi mumkin va ijodkorlik mahsulotining o'zi ham ijtimoiy, ham individual ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Ijodkorlik uning namoyon bo'lishida ikki tomonlama, bir tomondan, u tashqi tomonga yo'naltirilgan ya'ni tashqi dunyoni o'zgartirishga, boshqa tomondan - ichkariga, ya'ni shaxsning o'zini o'zgartirishga qaratilgan bo'ladi. Ijodiy rivojlanish qobiliyati ko'p jihatdan inson yashaydigan va tarbiyalanadigan muhitga bog'liq. Ijodkorlik har bir inson uchun u yoki bu shaklda mavjud bo'lib, ijodiy qobiliyatlarning asosiy yo'nalishlari bolalikdan kelib chiqadi, shuning uchun maktabgacha ta'lim tashkilotidagi badiiy-estetik ijodga jiddiy e'tibor berilishi kerak [1]. Badiiy-estetik kompetensiyalarni shakllantirish sohasidagi muammolar madaniyatda ajralmas tizim sifatida ham ta'lim sohasida ham uning bir qismi sifatida seziladi. Ushbu muammolar har xil xarakterga ega bo'lib, qayta baholash va ko'pincha qadrsizlanishga urinishlar, madaniy qadriyatlar va madaniy meros, ommaviy madaniyatning keng tarqalishi, zamonaviy san'at yo'nalishi vektorining o'zgarishi, u rivojlanish uchun emas, balki o'yin-kulgiga yo'naltirilganda, madaniy o'ziga xoslikni yo'qotish, ko'p madaniyatli dunyoqarashning yo'qligi, jamiyat a'zolarining madaniy qadriyatlariga kirishning tengsiz imkoniyatlarida yaqqol namoyon bo'ladi. Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarda asosiy ko'p funksional kompetensiyalarni ishlab chiqish talab

etiladi, shunda ular bolaning shaxsiyati tarkibiga singib ketadi, bolaning hayotning turli sohalarida mavjud bo'lgan turli xil muammolarni hal qilish qobiliyatini belgilaydigan uning integral xususiyatlariga aylanadi. Kognitiv faollik va mustaqillikning shakllanishi, tashabbus ko'rsatish qobiliyati, hissiy idrok etish qobiliyati-bu amaliy tajriba orqali badiiy-estetik faoliyat jarayonida topadigan shaxsiy xususiyatlardir [3].

3. MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Soha bo'yicha ilmiy adabiyotlar va olib borilgan tadqiqot ishlarini tahlil qilib, biz ijtimoiy-pedagogik darajadagi tadqiqotning dolzarbligi haqida gapirishimiz mumkin, bu jamiyatning badiiy-estetik rivojlanishni tashkil etish bo'yicha ijtimoiy tartibi bilan belgilanadi, bu rivojlanayotgan shaxsning to'liq shakllanishi va yaxlitligini saqlashni kafolatlaydi. Faqat badiiy-estetik kompetentsiyani shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha maqsadli ishlar estetik qashshoqlikni yoki atrof-muhitning yetishmasligini qoplashi mumkin, badiiy-estetik kompetentsiyaning o'zi maktabgacha yoshdagi bolaning shaxsiyatining ajralmas qismiga aylanadi. Kompetentsiyalarni shakllantirish muammolari sotsiologiya, psixologiya, falsafa, pedagogikaning o'rganish sohasiga kiradi. Falsafiy, sotsiologik, antropologik va psixologik-pedagogik mavzular bo'yicha ilmiy adabiyotlarni o'rganish bizga kompetentsiya masalalari ham mahalliy, ham xorijiy mutaxassislar tomonidan faol o'rganilayotganligini aytishga imkon beradi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy va estetik rivojlanishini hayot va san'atdagi go'zallikni idrok etish va baholashga qodir bo'lgan bolaning ijodiy faol shaxsini shakllantirishning maqsadli jarayoni sifatida belgilaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni badiiy-estetik tarbiyalash turli xil badiiy va ijodiy faoliyat turlarini tashkil etish va quyidagi aniq vazifalarni hal qilish orqali ijodiy shaxsni shakllantirishga qaratilgan:

1. Bolalarda estetik idrokni tarbiyalash.
2. San'at olamiga kirish.
3. Atrofdagi madaniy makonni o'zlashtirish va o'zgartirish qobiliyatini rivojlantirish.
4. Tasviriy, musiqiy va teatr faoliyatida bolalar ijodiyotini rivojlantirish.

Bolalarning kattalar bilan ijodiy o'zaro munosabati va badiiy va faol muloqoti jarayonida yorqin ijobiy his-tuyg'ularni shakllantirish. [5] Maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy-estetik kompetentsiyani shakllantirish masalalari nafaqat ilmiy-nazariy balki amaliy darajada ham dolzarbdir. Bu ayniqsa, hozirgi vaqtda ta'lim shu jumladan maktabgacha ta'lim, intellektual yo'nalishga ega bo'lganligi sababli to'g'ri keladi va shu fonda pedagog xodimlar, tarbiyachilar va ota-onalar katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik kompetentsiyasini rivojlantirishga yetarlicha e'tibor bermaydilar. Bu tashvishli ko'rsatkich, chunki maktabgacha yoshdagi ushbu kompetentsiyaning past rivojlanish darajasi ma'naviy, estetik ideallarni yo'qotishga olib kelishi va barkamol shaxsning

rivojlanishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Rejalashtirilgan tadqiqotning asosiy g'oyasi maktabgacha yoshdagi bolalarda badiiy-estetik kompetentsiyani shakllantirishning maqbul darajasini ta'minlashga imkon beradigan maktabgacha ta'lim tashkilotida o'quv jarayonini tashkil etishning yangi usullarini izlashdir. Ishning asosiy mazmuni bolaning shaxsiyatini shakllantirish, atrofdagi dunyoga to'g'ri idrok va munosabatni tarbiyalash juda murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u hissiyotlarning uyg'un rivojlanishiga asoslanadi. Estetik his-tuyg'ularning shakllanishi erta bolalikdan boshlanadi, chunki maktabgacha yoshda shaxsning dastlabki haqiqiy shakllanishi davri mavjud.

4. TAHLIL VA NATIJALAR

Bilimga bo'lgan tabiiy ehtiyojlar bolalarni harakatga keltiradi, ular dunyoga evristik yondashuv va uning namoyon bo'lishining barcha xilma-xilligida haddan tashqari faollik bilan ajralib turadi. Bolaning faoliyati o'yin va harakatda, rasm chizishda va ota-onalarga yordam berishda namoyon bo'ladi. Bu jarayonda ota-onalarning vazifasi bolalarning tabiiy ijodiy ehtiyojlarini rivojlantirishga yordam berishdir, ularni yo'q qilish emas. Erta bolalik davrida shaxsning badiiy-estetik fazilatlarini hayot uchun ozmi-ko'pmi o'zgarimas shaklda namoyon bo'ladi va saqlanib qoladi. Hissiy madaniyat badiiy-estetik tarbiya uchun katta ahamiyatga ega. Shakllar va ranglarning kombinatsiyasini, kuch va balandlikni, ranglarni va ularning ko'plab soyalarini farqlash qobiliyati san'at asarlarini yaxshiroq tushunishga, ularni o'ylash va tinglashdan hissiy zavq olishga yordam beradi. Majoziy va ekspressiv qobiliyatlarni bosqichma-bosqich o'zlashtirish bolalarni boshlang'ich ijodiy faoliyatga olib keladi. Bolalarni badiiy-estetik tarbiyalashning navbatdagi o'ziga xos xususiyati maktabgacha yoshdagi bolaning bilim jarayonlari sohasidagi yoshga bog'liq o'zgarishlar bilan asoslanadi. [4] Badiiy-estetik ideallar dunyoqarashning bir qismi bo'lib, ularning shakllanishi murakkab va uzoq jarayondir. Badiiy-estetik tuyg'ular voqelikni aks ettirishning o'ziga xos shakli bo'lib, ularning rivojlanishi uchun ular kundalik hayotda go'zallik namunalari sifatida qabul qilinishi mumkin bo'lgan narsalar, shakllar, ranglar va tovushlarning kombinatsiyasini talab qiladi. Ushbu obyektlarning mavjudligi bolalarda estetik tuyg'ular va badiiy didning paydo bo'lishi uchun yetarli bo'lmaydi. Bolaga turli xil shakllarni his qilishni, ohanglar, ranglarning uyg'unligini ko'rishni, estetik tuyg'ularni boshdan kechirishni o'rgatish lozim. Yuqorida aytilganlarning barchasi badiiy-estetik tarbiya bolaning har tomonlama rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga egaligini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oila, maktabgacha ta'lim tashkiloti va maktab badiiy-estetik tarbiyada juda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ota-onalar, pedagog xodimlar va o'qituvchilar estetik tuyg'ularni, badiiy didni, go'zallik tuyg'usini rivojlantirishga hissa qo'shadigan muhit yaratishga harakat qilishlari kerak.

Yuqorida aytilganlarning barchasini tahlil qilib, xulosa qilishimiz mumkinki, katta maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik kompetentsiyasini shakllantirish ijtimoiy-madaniy muhit talablariga javob beradigan va badiiy-estetik kompetentsiyani shakllantirishning maqbul darajasiga erishishga olib keladigan amaliyotga yo'naltirilgan modelni amalga oshirishni ta'minlaydigan tasdiqlangan jarayondir.

ADABIYOTLAR:

- [1] Штурнева, Т. П. Роль предметно-развивающей среды в системе дошкольного образования / Т. П. Штурнева, Д. Н. Ким, Л. И. Токарева. - Текст : непосредственный // Образование и воспитание. - 2020. - № 5 (31). - С. 22-26.
- [2] Бороненко Татьяна Алексеевна, Кайсина Анна Владимировна, Федотова Вера Сергеевна КОНЦЕПТУАЛЬНАЯ МОДЕЛЬ ПОНЯТИЯ ЦИФРОВОЙ ГРАМОТНОСТИ // ПНПО. 2020. №4 (46).
- [3] Лыкова Ирина Александровна, О сущности и специфике художественно-эстетической деятельности (опыт педагогической реконструкции и моделирования) // Вестник МГУКИ. 2015. №2 (64).
- [4] Закирова А.А. ОСОБЕННОСТИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ // Вестник науки. 2020. №6 (27).
- [5] Комарова Т.С. Методика обучения изобразительной деятельности и конструированию. М.: Просвещение, 1991.
- [6] Сакулина Н.П. Рисунок, аппликация, работа с глиной в детском саду. М.: Просвещение, 1993
- [7] M.Sh.Nurmatova, Sh.T.Hasanova "Rasm, buyum yasash va tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi" Toshkent-2012.
- [8] Hasanboyeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: «Ilm ziyo». 2006
- [9] Бутенко Наталья Валентиновна. Методические рекомендации по курсу «Теория и методика художественно-эстетического развития детей дошкольного возраста» : учебно-методическое пособие / Н.В.